

Лариса Квасюк

РИМО-КАТОЛИЦЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО ПЕРВОРОДНИЙ ГРІХ У КОНТЕКСТІ НАСТАНОВ ТРИДЕНСЬКОГО СОБОРУ (1545-1563) : КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті на основі декрету Триденського собору (1545-1563) "Про первородний гріх та виправдання" досліджується римо-католицьке вчення про первородний гріх, який розглядається як втрата первісної праведності, наслідком чого є смерть та тілесні покарання; здійснюється компаративний аналіз католицького розуміння первородного гріха з православним, у якому первородний гріх розглядається як такий, що пошкодив духовні і тілесні сили людини і призвів до втрати нею образу Божого, та з протестантським підходом, суть якого у тому, що хрещення не згладжує первородний гріх – схильність до зла і далі залишається у людині.

Ключові слова: *первородний гріх, Триденський собор, людина, церква, Божя благодать, віра, католицизм, покарання, хрещення.*

Kvasyuk L. Rome Catholic Teaching about Firstborn Sin in the Context of Triden Catheving (1545-1563): comparative aspect

On the basis the above mentianes Decree Rome Catholic teaching about the firstborn sin, that is examined as the lost of the initial religious, the consequences of which is the death and physical punishment; it is made the comparative analysis of the catholic understanding of the firstborn sin with orthodox, in which the firstborn sin is described as those, that harmed the spiritual and corporal strength of the human and lead to the lost of it the God`s image and with the protestant approach, the essence of which is that the christening doesn`t efface the firstborn sin – the human`s disposition to the evil will continue be inside the people.

The key words: *the firstborn sin, Trydenskyy Cathedral, the human, the church, God`s grace, the faith, the catholic, the punishment, the christening.*

Квасюк Л. Римо-католическое учение о первородном грехе в контексте установок Триденского собора (1545-1563): компаративный аспект

В статье на основании декрета Триденского собора (1545-1563) "О первородном грехе и оправдании" исследуется римо-ка-

толическое учение о первородном грехе, который рассматривается как утрата первобытной праведности, следствием чего есть смерть и телесные наказания; производится компаративный анализ католического понимания первородного греха с православным, в котором первородный грех рассматривается как таковой, что повредил духовные и телесные силы человека и привел к утрате ним образа Божьего, и с протестантским подходом, суть которого в том, что крещение не заглаживает первородный грех – склонность ко злу и далее остается в человеке.

Ключевые слова: *первородный грех, Триденский собор, человек, церковь, Божья благодать, вера, католичество, наказание, крещение.*

Одним із чинників розвитку західного християнства у XVI-XVII ст. була боротьба католицизму з протестантизмом, що знайшла своє відображення у роботі та постановах Триденського собору (1545-1563), серед основних догматичних визначень якого було і питання про первородний гріх [3, с. 282], рішення щодо якого було однозначним – католицька точка зору виразно протиставлялася протестантській. Враховуючи те, що православні Речі Посполитої у XVI-XVII ст. зустрілися саме з посттриденською версією католицизму (одним із завдань якого був і проект Берестейської унії), вважаємо актуальним дослідження відмінностей у духовно-ціннісних засадах (ментальних настановах), які існували між православними, католиками, протестантами у питанні про первородний гріх, між конфесіями, які і сьогодні представлені у релігійно-культурному житті України.

Досліджуючи питання про первородний гріх у контексті настанов Триденського собору, ми використовували Триденський символ віри [13], а також джерела, які можуть слугувати інтерпретаційною базою вивчення питання християнської сотеріології та антропології та представляють православний [4; 5; 6; 8, 11], католицький [1; 7, 10; 11], протестантський [9; 11] погляди на проблему. З метою аналізу генези римо-католицького вчення про первородний гріх, ми зверталися до праць бл. Августина [2], Ф. Аквінського [1], Д. Скотта [2], А. Кентерберійського [2]. Прагнення позбутися конфесійної упередженості щодо питання про первородний гріх притаманно працям сучасних науковців: російської дослідниці М. Корзо, яка аналізує катехітичну українсько-білоруську традицію, зокрема, так званий “Триденський Символ Віри” [3]; польського вченого М. Мельника, який розглядає первородний гріх у контексті еволюції вчення про спасіння [12]. З огляду актуальності теми нас цікавить її компаративний аспект, що

не представлений достатньо у вказаних публікаціях. Це і визначило мету нашої статті: розкрити суть римо-католицької концепції первородного гріха у контексті настанов Триденського собору (1545-1563), здійснивши її компаративний аналіз із православним та протестантським віровченням.

У догматичних формулюваннях Триденського собору питання про первородний гріх було викладено полемічно у формі заперечення: “якщо хто не визнає, що перша людина Адам, переступивши у раю заповідь Божу, зразу ж втратила святість і праведність, яку отримала як дар, і внаслідок цього злочину підпала гніву і обуренню Божому, смерті і тлінню під владою того, хто мав державу смерті, тобто диявола; і хто не визнає, що внаслідок цього злочину Адам весь, – по тілу і по душі, – змінився до гіршого, нехай буде йому анафема” (Канон 1) [8, с. 27]. Отже, гріх праотця Адама супроводжувався втратою святості і праведності. Собор говорив, що через гріх “вільна воля у всій своїй інтенсивності дещо послабшала. У хрещених перебуває похоть чи схильність до гріха. Цю похоть, яку інколи апостоли називають гріхом (Рим. 7:7), католицька церква ніколи не називала гріхом, у тому сенсі, що вона у відроджених є гріх в істинному і власному сенсі – у тому, що вона від гріха і тягне до гріха [10].

У своїх постановках щодо первородного гріха Триденський собор проводив боротьбу з реформаційним рухом, спираючись на теорії Скотта, Екка, Вімпіна, які визначили первородний гріх як втрату первісної праведності, чи спротив плоті проти духу. У втраті первісної праведності, на їх думку, винен Адам і люди з ним. Ця провина знімається повністю у таїнстві хрещення. Похоть – це природна слабкість, вона не є гріх, поки є у підпорядкуванні у розуму [10]. За вченням римських богословів первородний гріх полягає виключно у втраті первісної праведності, спротиві плоті проти духа, у людині, як індивіді, причина такого спротиву полягає не у спотворенності волі – оскільки людина народжується із силами непошкодженими, а у тому, що в Адамі його нащадки стали винні у втраті того дару, наслідком якого і є цей спротив. Тому втрата первісної праведності не пояснює спотворенності волі окремої людини, а наводить на думку про спадкову вину.

Іншу позицію щодо питання про первородний гріх мали представники реформаційних рухів [9]. Так, наприклад, у теорії анабаптистів (1540 р.) заперечувалася необхідність хрещення дітей і те, що первородний гріх омивається водою хрещення, утверджувалося, що ні гріх, ні смерть тіла, ні інші тілесні страждання, як явища природні, не переходять від Адама на його нащадків, а тому немовлята, що не мають нія-

кого гріха, не мають бути хрещенні. Навпаки, римський богослов Альберт Піггій вважав, що приклад Адама через наслідування повторюють всі, хто грішить після нього. Таку думку поділяв і Петро Абеляр.

Цвінглі говорив, що діти, які народжені від хрещених батьків, не мають потреби у хрещенні (посилався на слова Господа до Авраама: “Я Бог твій і сімені твого після тебе (Бут. 17)”). І хоча це було сказано одному Аврааму, однак варто розуміти і всіх його нащадків, бо обітування Божі – вічні. Християни ж стають синами Авраама через віру в Христа. Тому повинні думати, що про кожного з них сказано: “Я – Бог твій і сімені твого”. Звідси, сини вірних – саме тому, що вони сини вірних, належать цьому завіту і вважаються близькими до народу Божого, – говорив відомий реформатор [9]. Беллярміно, пост-триденський мислитель, підкреслював, що обітування Боже робить людину сіменем Адама не по плоті, а по вірі; тому і сини вірних належать народу Божому і є сіменем Авраама не тому, що вони сини вірних по плоті, а тому, що вони починають наслідувати віру своїх отців, коли сприймають благодать хрещення [11]. Цвінглі зауважував, що повинні бути хрещенні тільки діти язичників, при цьому вони, хоча і хрестяться на відпущення гріхів, не наслідують від гріха Адама нічого такого, щоб мало б потребу в очищенні шляхом відродження. Цвінглі і Еразм Роттердамський підкреслювали, що смерть і тілесні страждання переходять від Адама, але не гріх. За Цвінглі, первородний гріх є хвороба – природний недолік, який не має характеру вини і не веде до засудження людини. А тому він не може бути гріхом, а лише приводом до гріха, який виявиться у вчинку, що має бути засуджений. Адам перший помер, а за ним вмирають і всі його нащадки (теорія Скотта) [9].

Протестанти були згодні з римськими богословами у тому, що сутність первородного гріха полягає у втраті первісної праведності, але вони мали протилежні погляди на сутність та наслідки цієї втрати. Вони вважають, що у первісній праведності людина втратила вищу чисто природну досконалість всіх своїх сил, отриману нею в акті творіння, здатність бажати і творити добро, тобто образ Божий. Втрата первісної праведності – була втратою властивості природної, що притаманна людині, а не дару. Природна досконалість була замінена у людині, яка впала, неприродністю – злим началом чи похоттю. За вченням римо-католиків людині було повернуто натуральну слабкість. Протестанти ж говорили, що природна досконалість проникала і підносила всю природу людську, перш за все, духовну сторону, тому похоть, що замінила її у впалій людині, глибоко проникла у всю її

природу, зокрема, у духовну сторону, пошкодила всі її природні сили, особливо, вищі. Похоть не у пошкодженні тільки тілесних властивостей, але у спрямуванні вищих сил до плотських; людина шукає не тільки задоволень тілесних, але мудрості і праведності плотської, і, з презирством ставлячись до Бога, покладається на ці блага.

Похоть, на думку протестантів, не у тілі (як навчають римські богослови), а в душі, і як джерело будь-яких помислів, що противні закону Божому, як постійний спротив волі Бога, вона не є дещо байдуже до моралі, а є гріх в істинному і власному сенсі, що не знищується навіть у хрещених, а тільки не ставиться для них у вічний осуд, хоча благодать Святого Духа діє інтенсивно. Похоть – сутність первородного гріха (у римо-католиків вона – наслідок). За вченням римських богословів, гріх знищив у людині лише подобу Божу, не торкнувшись образу Божого, – її природних сил і дарувань; за вченням протестантським, що не визнає подоби Божої у невинній людині, навпаки – гріх повністю знищив у ній образ Божий – її природні сили і дарування у їх прагненні до добра; отрута гріха глибоко проникла у природу людини, не залишивши навіть здатності бажати добра [10].

Формулювання Триденського собору було спрямоване проти вчення про первородний гріх анабаптистів: “Якщо хто не визнає, що перша людина Адам, переступивши в раю заповідь Божу, втратила святість і праведність, якою вона була обдарована, і внаслідок цього підпала гніву Божому і смерті, якими Бог їй загрожував, а після смерті підпала під владу смерті – диявола; і хто не визнає, що внаслідок цього злочину Адама вся людина тілом і душею змінилася до гіршого, нехай анафема буде” (Канон 1), у той час як у давньому каноні вказувалося на пошкодження свободи людини. У другій половині 2 канону говорилося: “Якщо хто стверджує, що гріх Адама спричинив шкоду тільки йому самому, а не разом з ним його потомству, що отримана ним від Бога і потім втрачена святість і праведність втрапилася, втратив він, Адам, її сам для себе, а не разом і для нас нехай буде анафема” [8, с. 50]. Проти цвінгліан виступає таке формулювання: “якщо хто стверджує, що він, Адам, осквернений гріхом непослуху, передав, перелив на весь рід людський тільки смерть і покарання тілесні, а не гріх, який є смерть душі, нехай буде анафема, бо це суперечить Апостолу, який говорив “як через одну людину гріх у світ прийшов і через гріх смерть, так і смерть перейшла на всіх людей, тому що всі згрішили” (Рим. 5:12) [8, с. 51]. Про те, що гріх у тілі (теорія Скотта), говорять такі рядки з канону собору: “Якщо хто стверджує, що цей гріх, який за походженням один і розповсюджується на всіх людей

не через наслідування, а успадковується від покоління до покоління, притаманний кожній людині окремо – знищується силами людської природи чи іншими засобами, а не заслугою єдиного Ходатая нашого Ісуса Христа, який примирив нас з Богом у крові своїй, ставши для нас правдою, освяченням, чи хто заперечує, що заслуги Христа, законним способом, за правилом Церкви, що повідомляється через таїнство хрещення, прививаються як до дорослих, так і до немовлят, нехай буде йому анафема; бо немає іншого імені під небом, що дане людині, яким нам спастись” (Діян. 4:12). Звідси заклик: “ось Агнець Божий, ось Той, хто візьме на себе гріхи світу” (Ів. 1:29) [8, с. 52].

Виступаючи проти анабаптистів, що забороняли хрещення немовлят взагалі, та проти цвінгліан, які заперечували необхідність хрещення немовлят християнських, собор наголосив: “якщо хто вважає, що новонароджені немовлята від сосків матері мають бути хрещені, навіть, якщо народжені хрещеними батьками (проти цвінгліанства), чи говорить, що вони не наслідують від гріха Адама нічого такого, що мало б потребу в очищенні купелю відродження для майбутнього вічного життя, внаслідок чого форма хрещення не істинно, а хибно розуміється, нехай буде йому анафема. Навіть немовлята, які не можуть особисто здійснити гріха, істинно хрестяться на відпущення гріхів, щоби відродженням очиститися від них, від тих, що наслідуються шляхом народження. Бо хто не відродиться від води і Духа Святого, той не може увійти у Царство Боже (Ів. 3:5)” [8, с. 54]. Проти цвінгліан спрямовані такі рядки постанови собору: “якщо хто заперечує, що по благодаті Господа нашого Ісуса Христа, що дарується під час хрещення, відпускається провина за первородний гріх, нехай буде анафема” (4 канон). 5 канон виступає проти протестантів – лютеран, на думку яких провина за первородний гріх знищується, але сам цей гріх, як гріх, залишається у хрещених: звідси – похоть, чи схильність до зла більше ніж до добра, у відроджених первородний гріх має суть гріха, але не ставиться їм у провину. Триденський собор визначив: “Якщо хто стверджує, що все те, що є в істинному і власному сенсі гріх, не знищується у хрещенні, а тільки згладжується, зіскоблюється, нехай буде анафема. Бо у відроджених Бог нічого не ненавидить, нічого не засуджує (Рим. 8:1), хрещення робить людину новою, створеною по Богу, невинною, непорочною, чистою і улюбленою Богом, наслідником Божим, співнаслідником Христовим, ніщо не може заступити її вступ на небо. У хрещених перебуває похоть, чи речовина для гріха, оскільки вона залишена для боротьби, то вона не може шкодити тому, що не узгоджується з нею, а мужньо бореться за допомогою благо-

даті Ісуса Христа; похоть у відроджених не є гріх у власному сенсі, а тільки привід для гріха [8, с. 55-56]. Похоть – це натуральна слабкість, природний недолік первозданної природи людини, який не має відношення до добра і зла.

Отже, за вченням римської церкви, сутність первородного гріха полягає у втраті первісної праведності, в обуренні плоті проти духа. Оскільки це обурення було властивістю примітивного стану людини, то через гріх людина тільки повернулася у цей стан, не втративши жодної із прерогатив, з якими була створена. Носієм обурення чи гріха служить похоть, чи схильність до зла, більше ніж до добра. Як природний недолік первозданної природи людської, що міститься у плотській чи тілесній стороні її, похоть, сама по собі, не є гріх, вона стає гріхом тільки коли виявляється ззовні. Не стримувана більше надприродною уздою і ставши розгнужаною, вона розтравлює тепер всю природу людську, тіло піддає стражданням і смерті, а на душу накладає пляму, яка робить людину противною Богу. Маючи корінь у плоті, або тілі людини, гріх Адама переходить на всіх його нащадків через тіло. Душа ж кожного разу твориться Богом із нічого. Як справа рук Божих, вона чиста і непричетна гріху Адама і оскверняється ним тільки через поєднання з тілом – носієм цього гріха. Так унаслідкується первородний гріх. Цей гріх розуміється виключно як нестача благодаті Божої, що повністю знищується у людині повідомленням її цієї благодаті.

Православна церква також визнає втрату Адамом надприродної благодаті (як і римо-католицька церква), відмінності є у вченні про наслідки цієї втрати. Православна церква, як і Августин, вважає, що тільки за умови благодаті Божої і був можливий для першої людини природний нормальний розвиток і удосконалення, досягнення божественного призначення, але, втративши благодать, людина перейшла у стан неприродний, такий, що не відповідає її природі, не узгоджується з божественним призначенням. Згрішивши, людина втратила в благодаті не узди, за допомогою яких могла стримувати свої непомірні бажання чуттєвої матеріальної природи, а вищі сили, які підносили і осяювали її духовні сили і здатності, через які підкріплювалося тіло, доходячи до безсмертя. Гріх першої людини призвів не до втрати тільки вищої сили чи благодаті, але разом і до пошкодження всіх її сил – духовних і тілесних, пошкодження чи спотворення (проти римо-католиків), але не знищення (проти протестантів) образу Божого. Оскільки гріх був справою, переважно, свободи людини, то зрозуміло, що вона, перш за все, була пошкоджена. У первісному стані люд-

ська особистість характеризувалася формальною свободою, на основі якої вона могла обирати як добро, так і зло. Вибираючи добро, підкоряючи свою волю Божій, людина насолоджується блаженством – тим, для чого вона і була створена, відчуває глибоке внутрішнє самозадоволення, схвалення своїх дій з боку притаманного для неї морального чуття [10]. Обираючи зло, вона переходить у протилежний початковому стан – замість блаженства відчуває муки, замість схвалення – осуд з боку того ж чуття. Але людина створена для того, щоб жити не по собі, а по Богу, виконати більше його волю, ніж власну (Августин), коли починає жити по собі, перестає слухати Бога і втрачає блаженство, що поєднане із нормальним розвитком своїх сил і здібностей. Але навіть і у цьому випадку людина не є повністю втраченою – ще залишається можливим вибір між згодою на злі бажання і дії та боротьбою проти цих бажань, проти своєї власної злої волі.

Отже, православна церква гріх першої людини вважає явищем виключно моральним, як і гріховний стан, у який вступила природа Адама, а через неї і всі його нащадки. Під іменем первородного гріха у самих прабатьках розуміється і сам їх гріх (порушення заповіді Божої) і разом з тим той гріховний стан їх природи, у який вони ввійшли через цей гріх, а у нащадках один гріховний стан, у якому вони народжуються. В “Ісповіданні” Петра Могили буде вказано, що “оскільки у стані невинності всі люди були в Адамі, то оскільки він згрішив, згрішили у ньому і всі, і стали у стані гріховному” [6, с. 192]. Оскільки гріх не у плоті, а у духові людини, то він не може перейти на інших людей через плоть чи тіло. Тому православна церква виступає проти креаціонізму. За її вченням, людська душа кожного разу твориться Богом, але не із нічого, як вчать римо-католики і креаціоністи, а від душі батьків, і дається їм у той час, коли тіло утворене вже і здатне прийняти її. Про це говориться у “Православному ісповіданні” Петра Могили (частина 1, питання 28) [6, с. 123]; тому хоча і людська душа отримує буття через творіння, та якби Бог творив її з нічого, то на неї не могла б перейти печать прабатьківського гріха. На цій основі православна церква заперечує вчення про непорочне зачаття Діви Марії. Це вчення не приймають і протестанти, які вважають вмістилищем гріха душу. Душі дітей походять самі собою від душ батьків, як тіло від тіла, вважають протестанти, а православні не вірять у речовинність душі та її смертність. Сутність зовсім не речовинна, вона не може без особливої творчої всемогутності породити із себе іншу сутність [6, с. 124]. Православна церква вчить, що Пресвятої Діви, Матері Господа не торкнулося дихання змія, що вона залишилася

вільною від скверни і торжествувала над гріхами. Підкреслюється, що Марія під час свого свідомого життя не піддалась змію-спокуснику, зберегла себе чистою від гріхів, постійно торжествувала над гріхом, перемагала у собі порочні потяги і залишалася чистою і непорочною. Хоча вона так само бере участь у прародительському гріху; зачата і народилася у первородному гріху, але збереглася як чистий посуд тасмниці втілення Сина Божого. Тільки одна Боголюдина Ісус Христос без первородного гріха, зачатий від Духа Святого, всі інші люди у беззаконнях зачинаються і в гріхах народжуються.

На відміну від католицької традиції, яка подібно описує первозданий стан людини, пояснюючи його впливом “благодаті первозданної праведності”, отці Реформації вважали такий стан природним людині при її створенні. “Формула згоди” вчила: “варто вірити, що Адам під час падіння втратив першопочаткову, притаманну йому за природою праведність чи образ Божий, внаслідок втраченого ним образу Божого відбулося спотворення всієї його природи”. Душа людини стала мертвою перед Богом, і образ Божий у впалій людині, за визначенням тієї ж “Формули згоди”, був заміщений соляним стовпом, у який перетворилася свого часу дружина Лота. Людина нездатна прагнути до добра, бажати його.

Література:

1. Аквинский Фома. Сумма теологии / Пер. с лат., ред. и прим. С. И. Еремеева. – Киев: Эльга; Ника-Центр, 2005. – Ч. I. – Т. 3: Вопросы 75–119. – 576 с.
2. Гофф Ле Ж. Интеллектуалы в средние века / Л. Ж. Гофф. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/Lane_Thought/_07.php. – Назва з екрана.
3. Корзо М. Украинская и белорусская катехитическая традиция конца XVI–XVIII вв. : становление, эволюция и проблема заимствований. Научное издание / М. А. Корзо. – М. : “Канон+” РООИ “Реабилитация”, 2007. – 672 с. : 5 ил.
4. Малиновский Н. П. прот. Очерк православного догматического богословия / Н. П. Малиновский. – Москва: Православный Свято-Тихоновский богословский институт, 2003. – 878 с.
5. Огицкий Д. П. Православие и западное христианство. Римский Католицизм / Д. П. Огицкий. – Режим доступа: <http://www.portal-slovo.ru/theology/37690.php>. – Назва з екрана.
6. Православно-догоматическое богословие д. б. Макария / Макарий. – Т. 2. – СПб. : Типография Григория Трусова, 1857. – 514 с.
7. Рождественский А. Я. Из области сравнительного богословия. Учение западных исповеданий о первородном грехе / А. Я. Рождественский // Труды Киевской духовной академии. – 1909. – № 2, 5.

8. Теодорович Н. И. Учение Триденского собора о первородном грехе и оправдании в связи с православным и протестантским учением о том же предмете / Н. И. Теодорович. – Почаев: Тип. П–Усп. Л., 1886. – 89 с.
9. Учение Реформации о первородном грехе. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Goff_Int/hrono.php. – Назва з екрана.
10. Учение Римо-католической церкви о первородном грехе и первоначальной праведности / Валентин Васечко, верей. Курс лекций по сравнительному богословию. – Режим доступа: <http://www.sedmitza.ru/text/430762.html>. – Назва з екрана.
11. Ястребов М. Учение лютеранских символов о первородном грехе / М. Ястребов // Труды Киевской духовной академии. – 1876. – № 9. – С. 623–673; № 10. – С. 226–257; № 12. – С. 597–643; 1877. – № 2. – С. 285–334.
12. Melnyk M. Spór o zbawienie : zagadnienia soteriologiczne w świetle prawosławnych projektów unijnych powstałych w Rzeczypospolitej, (koniec XVI – połowa XVII wieku) / M. Melnyk. – Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, 2001. – 267 p.
13. Professio fidei Tridentinae. – Режим доступа: <http://www.unavoce.ru/library/tridentinae.html>. – Назва з екрана.

Стаття рекомендована до друку ухвалою кафедри документознавства та інформаційної діяльності Національного університету “Острозька академія”, протокол № 7 від 16.12.2010 року